

‘বৰ সাহাব ওংবী সানাতস্বী’ উপন্যাসত প্ৰতিফলিত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি

এন. তামনা সিংহ

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, চৰকাৰী আদৰ্শ মহাবিদ্যালয়, কাজিৰঙা
e-mail : tamna48@gmail.com

সাৰাংশ :

সমাজ জীৱনৰ অন্যতম অংশীদাৰ হৈছে নাৰী। নাৰী অবিহনে পৃথিৱীৰ সকলো অস্তিত্বহীন, অসুস্থসাৰশূন্য। বৈদিক যুগৰেপৰা ভাৰতীয় নাৰীৰ সামাজিক স্থান সম্পৰ্কে বিভিন্ন সমলৰপৰা জানিব পৰা গৈছে। অতীজৰে পৰা ভাৰতবৰ্ষৰ আন অংশৰ তুলনাত উত্তৰ-পূব অঞ্চলত নাৰীৰ স্থিতি কিছু উন্নত বুলি ঠাৱৰ কৰিব পৰা গৈছে। মহাভাৰতৰ দৰে মহাকাব্যত বৰ্ণিত হোৱা হিড়িম্বা, চিত্ৰাংগদা ইত্যাদি চৰিত্ৰবোৰে ইয়াৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে। উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত নাৰীৰ সামাজিক স্থান পুৰুষৰ তুলনাত উচ্চ নাছিল যদিও সমাজনীতি, ৰাজনীতি, অর্থনীতি, শিক্ষা, সংস্কৃতি ইত্যাদি বহুক্ষেত্ৰত নাৰীয়ে বলিষ্ঠ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা দেখা গৈছে; কিন্তু পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থাত অতীজৰে পৰা নাৰীক প্ৰান্তীয় অথবা *marginal* হিচাপেই গণ্য কৰি অহা হৈছে। যিহেতু সাহিত্যিক সমাজৰ দাপোণ আখ্যা দিয়া হয় সেয়েহে সাহিত্যৰ মাজৰে নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি সম্পৰ্কেও ধাৰণা লাভ কৰিব পৰা যায়। আচলতে সত্য আৰু সুন্দৰৰ বোল সনা জীৱন অভিজ্ঞতাৰ প্ৰকাশেই সাহিত্য আৰু সাহিত্যৰ ফল্গুপ্ৰবাহৰ এটি বৰ্ণিল শাখা হৈছে উপন্যাস। উপন্যাসত চিত্ৰিত হয় সঁচা জীৱনৰ কলাত্মক ৰূপ। সেয়ে মণিপুৰী সমাজত নাৰীৰ সামাজিক স্থিতিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ আধুনিক মণিপুৰী সাহিত্যিক মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱীৰ ‘বৰ চাহাব ওংবী সানাতস্বী’ উপন্যাসখন নিৰ্বাচন কৰা হৈছে। আলোচনাৰ বাবে নিৰ্বাচিত উপন্যাসখনৰ মূল চৰিত্ৰ সানাতস্বী মণিপুৰৰ জনমানসত কিংবদন্তি স্বৰূপ। নায়ক ‘মেচিন চাহাব’ আৰু নায়িকা সানাতস্বীৰ প্ৰণয় কাহিনীয়েই উপন্যাসখনৰ প্ৰধান উপজৰীয়া যদিও উপন্যাসখনৰ পৰা মণিপুৰী সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ স্থান সম্পৰ্কে এক আভাস পাব পাৰি।

বীজশব্দ : নাৰী, সমাজ, মণিপুৰী সমাজ, সামাজিক স্থিতি।

১.০০ প্ৰস্তাৱনা :

নাৰী সমাজ জীৱনৰ অৰ্ধ আকাশ। সমাজত নাৰীৰ অৱদান পুৰুষতকৈ কোনো গুণে কম বুলিব নোৱাৰি। নাৰী অবিহনে সমাজ জীৱনৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰি। সমাজৰ আদি পৰ্বত মানুহে নাৰীৰ নেতৃত্বতেই সমাজ পাতিছিল বুলি সামাজিক গৱেষকসকলে কয়। তদুপৰি বৰ্তমানো জীৱ জগতলৈ মন কৰিলেই জীৱ-জন্তুৰ সমাজখনো আমি নাৰীকেন্দ্ৰিক হোৱাই দেখা পাওঁ। সেয়ে আদিম অৱস্থাত নাৰীয়েই সামাজিক গুৰি বঠা ধৰাৰেই সম্ভৱনাই অধিক। সি কি নহওক, নাৰী অবিহনে সমাজ জীৱন আধৰুৱা।

১.০১ বিষয়ৰ পৰিচয় :

মণিপুৰৰ আৰ্থ-সামাজিক ৰাজনৈতিক ইতিহাসত নাৰীৰ প্ৰচুৰ ভূমিকা আছে। অৰ্থনৈতিক দিশ বিশেষকৈ বস্ত্ৰ উদ্যোগ আৰু বজাৰবোৰ প্ৰায়েই মহিলাৰ হাতত আছে। সেয়ে মণিপুৰৰ ‘ইমা বজাৰ’ অৰ্থাৎ মহিলাৰ বজাৰ বিশ্ববিখ্যাত। সেই বজাৰত মাথোন মহিলাসকলেহে সামগ্ৰী বেচাৰ পৰম্পৰা প্ৰচলিত। তদুপৰি মণিপুৰৰ ৮০/৯০ শতাংশ বজাৰ-সমাৰ মহিলাই কৰে। ইয়াৰ উপৰি মণিপুৰৰ আৰ্থ-ৰাজনৈতিক ইতিহাসত স্বৰ্ণিল আখৰেৰে লিখা আছে ‘নুপী লাল’ অৰ্থাৎ নাৰী যুদ্ধ বা নাৰী বিদ্ৰোহৰ কথা। প্ৰথম ‘নুপী লাল’ যুদ্ধ সংঘটিত

হৈছিল ১৯০৪ চনত মণিপুৰৰ ব্ৰিটিছ গৱৰ্ণৰৰ বিৰুদ্ধে। ১৮৯১ চনত মণিপুৰ ব্ৰিটিছৰ অধীন হোৱাৰ পাছত ১৯০৪ চনত ব্ৰিটিছৰ ৰেচিডেন্স কোনো অজ্ঞাত লোকে জ্বলাই দিয়ে। সেই সময়ত ব্ৰিটিছ চৰকাৰে লাঞ্ছন প্ৰথাৰ যোগেদি মণিপুৰৰ পুৰুষসকলক বিনামূলীয়াকৈ ব্ৰিটিছৰ ৰেচিডেন্সি পুনৰ পাতি দিব লাগিব বুলি চৰকাৰী নিৰ্দেশ দিয়ে। সেই নিৰ্দেশৰ বিৰুদ্ধে পুৰুষসকলে কৰা কোনো আৰ্জি বা প্ৰতিবাদ চৰকাৰে মানি নল'লে। ফলস্বৰূপে মহিলাসকল ওলাই আহি ব্ৰিটিছৰ এই সিদ্ধান্তৰ বিৰুদ্ধে আন্দোলন কৰে। তীব্ৰ আন্দোলনত ব্ৰিটিছে এই নিৰ্দেশ উঠাই লোৱাতহে আন্দোলন শাম কাটে।

ঠিক তেনেদৰে দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বিভীষিকাৰ সময়ৰ লগতে খেতি-বাতি একো নোহোৱাৰ বাবে মণিপুৰত চাউল নাইকিয়া হৈছিল। তেনেতে ব্ৰিটিছে মাৰোৱাৰী বনিয়াৰ যোগেদি মণিপুৰৰপৰা মণিপুৰৰ বাহিৰলৈ ৰপ্তানি কাৰ্যত বাধা দি এনে কাম নকৰিবলৈ ব্ৰিটিছ চৰকাৰক মহিলাসকলে আৰ্জি কৰিছিল; কিন্তু ব্ৰিটিছে চতুৰ্থ অসম ৰাইফলছৰ সৈন্য মাতি মহিলাসকলক ইক্ষুৰ টেলিফোন একচেঞ্জৰ ওচৰত বন্দুক-বয়নেটেৰে খুঁচি অত্যাচাৰ কৰি বিদ্ৰোহ দমন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আনকি 'খুৰাইমন্দৰ' বজাৰখনো এবছৰ ধৰি বন্ধ কৰি ৰাখে। শেষত ব্ৰিটিছ চৰকাৰে এই ৰপ্তানিৰ নিৰ্দেশ উঠাই লোৱাৰ পাছত আন্দোলন শাম কাটে। এনেদৰে মণিপুৰৰ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক ইতিহাসত মহিলাই যুগে যুগে অগ্ৰণী ভূমিকা লৈ আহিছে। মণিপুৰী সাহিত্যৰ এগৰাকী শক্তিশালী কথাশিল্পী হৈছে মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱী। সাহিত্য অকাদেমি বঁটাৰাপ্ত এই উপন্যাসখন তেওঁৰ অনবদ্য সৃষ্টি। এই আলোচনাত 'বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী' উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। মূল মণিপুৰী উপন্যাস 'বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী'ৰ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰোঁতে 'সানাতম্বী' শীৰ্ষকেৰেহে অনুবাদ কৰা হৈছে। এই আলোচনা অসমীয়া অনুবাদ সংস্কৰণৰ আধাৰত কৰা হৈছে।

১.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব :

বৈদিক যুগত নাৰীসকল স্বাধীন আছিল, কিন্তু মনুৰ দিনত নাৰীয়ে পূৰ্বৰ স্বাধীনতা হেৰুৱায়। আধুনিক যুগত নাৰী শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ, বিধৱা বিবাহৰ প্ৰচলন, নাৰী আত্মনিৰ্ভৰশীল হৈ উঠাত পূৰ্বৰ তুলনাত নাৰীসকলৰ মৰ্যাদা বহু পৰিমাণে বৃদ্ধি পাইছে; কিন্তু বৰ্তমানেও পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজখনত নাৰীক প্ৰান্তীয়

অৱস্থানত অৱস্থিত কৰোৱা হয়। সানাতম্বীৰ প্ৰণয় কাহিনীয়েই উপন্যাসখনৰ প্ৰধান উপজীৱ্য যদিও উপন্যাসখনৰপৰা মণিপুৰী সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ স্থান কেনেধৰণৰ, তেওঁলোকে প্ৰাপ্য অধিকাৰসমূহ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে নে নাই ইত্যাদি দিশসমূহৰ সম্পৰ্কে এক আভাস পাব পাৰি। আধুনিক মণিপুৰী সাহিত্যৰ এগৰাকী শক্তিশালী কথাশিল্পী মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱীৰ দৃষ্টিত মণিপুৰত ব্ৰিটিছৰ শাসনকালত নাৰীৰ স্থিতি কেনেধৰণৰ আছিল সেই বিষয়ে পদ্ধতিগতভাৱে আলোচনা কৰাই এই অধ্যয়নৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। ব্ৰিটিছৰ শাসনকালত মণিপুৰী নাৰীয়ে তেওঁলোকৰ মৌলিক অধিকাৰসমূহ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে নে নাই আৰু তথাকথিতপুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজখনত নাৰীৰ অৱস্থান কেনেধৰণৰ ইত্যাদি স্পৰ্শকাতৰ তথা অতি প্ৰয়োজনীয় বিষয়ৰ আলোচনাৰ বাবে বিষয়টোৱে গুৰুত্ব লাভ কৰিছে।

১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱীৰ ৰচনাসমূহত সাধাৰণতে মানবীয় অনুভূতিৰ পুনৰ মূল্যায়নৰ প্ৰচেষ্টা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই অধ্যয়নত 'বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী' উপন্যাসত মণিপুৰী নাৰীৰ আৰ্থ-সামাজিক স্থিতি কেনেদৰে চিত্ৰায়িত কৰিছে সেয়া আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰোঁতে বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

১.০৪ পূৰ্বকৃত কৰ্ম :

চি. এইচ. মনিহাৰ সিঙৰ A History of Manipuri Literature গ্ৰন্থত বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী (বৰ চাহাবৰ পৰিণীতা সানাতম্বী) উপন্যাসৰ বিষয়ে সংক্ষিপ্তকৈ আলোচনা কৰিছে। ১৮৯১-১৯০৬ চনৰ সময়ছোৱাৰ মণিপুৰৰ ইতিহাসৰ পৰাধীন ৰজা চূড়াচান্দৰ জীয়াৰী সনাতম্বীৰ জীৱন গাথাৰ ভেটিত উপন্যাসখন ৰচিত হৈছে। সমালোচক মণিহাৰে কৈছে লেখিকাগৰাকী ৰাজপৰিয়ালৰ সদস্য সেয়ে ৰজাৰ পঞ্চম কন্যা, মৰমলগা অথচ দাস্তিক সানাতম্বীৰ জীৱন চিত্ৰ অংকন কৰিবলৈ দোদুল্যমান পৰিস্থিতিত পৰিছে। ইতিমধ্যে মাণিকচান্দৰ সৈতে বিয়া হোৱা সানাতম্বী পুনৰ মণিপুৰৰ প্ৰথম পলিটিকেল এজেণ্ট 'মেচিন চাহাব'ৰ সৈতে বিয়া হয়। উপন্যাসখনৰ মূল নায়িকা সানাতম্বী সম্বন্ধত লেখিকাৰ পেহীয়েক (ইনেমাস্বী)। তাইৰ চৰিত্ৰ আৰু কাহিনী মণিপুৰৰ মানুহৰ বাবে ৰূপকথাৰ কাহিনীৰ

দৰে। ৰূপকথাৰ পৰীৰ দৰে জীৱনৰ আৰম্ভণি হোৱা সানাতম্বীৰ জীৱনৰ শেষছোৱা নান ঘাত-প্ৰতিঘাত, ক্ষত-বিক্ষত। সমাজে তাইক জাতিচ্যুত কৰিছিল। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে খেল-ধেমালি কৰোঁতেও গাইছিল— “সানাতম্বী গ'ল গ'ল, অধঃপতনে গ'ল।”

২.০০ মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনীদেৱীৰ বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী উপন্যাসখনৰ চমু পৰিচয় :

২.০১ লেখকৰ পৰিচিতি :

১৯২২ চনৰ ৬ ফেব্ৰুৱাৰি তাৰিখে ইম্ফলত জন্মগ্ৰহণ কৰা মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱী আধুনিক মণিপুৰী সাহিত্য জগতৰ এটি পৰিচিত নাম। তেওঁৰ পিতৃ আছিল ৰজা সুৰচন্দ্ৰ সিংহ। তেওঁ মণিপুৰ উপত্যকাৰ প্ৰথম স্নাতক আছিল। তেওঁ ছিলঙৰ পাইন মাউণ্ট স্কুল, চেণ্ট মেৰিজ কলেজ, পশ্চিমবংগৰ বিদ্যাসাগৰ কলেজ, বিশ্বভাৰতী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শান্তি নিকেতনত অধ্যয়ন কৰিছিল। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত তেওঁ বংগদেশত আছিল। তেতিয়া শৰৎচন্দ্ৰ চেটাৰ্জী, বংকিম চন্দ্ৰ চেটাৰ্জী, ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ, মাইকেল মধুসূদন দত্ত আদিৰ সান্নিধ্যলৈ আহে। দশম শ্ৰেণীত থাকোঁতে 'ইমাতেন' অৰ্থাৎ মাইমাক শীৰ্ষক প্ৰথম গল্প ৰচনা কৰে। তেওঁ একেধাৰে গল্পকাৰ, ঔপন্যাসিক, নৃত্য-নাট্যকাৰ, চিত্ৰ নাট্যকাৰ, নাট্যকাৰ, ভ্ৰমণ সাহিত্যিক, গীতিকাৰ, প্ৰবন্ধকাৰ, চিনেমা-ডকুমেন্টেৰিৰ Script writer, ভাস্কৰ্য শিল্পী ইত্যাদিও আছিল। বহুকেইখন বোলছবিতো তেওঁ অভিনয় কৰিছিল। তেওঁ ৮ খন আধুনিক চলচিত্ৰ আৰু ৪ খন তথ্যচিত্ৰৰ Script লিখিছিল। 'ইমাগী নিংথেম' শীৰ্ষক চলচিত্ৰই বিশ্বৰ চলচিত্ৰ জগতত ভাৰতৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলক উজলাই তুলিছিল। এই চলচিত্ৰ Grand prix বাঁটাপ্ৰাপ্ত উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ প্ৰথম চলচিত্ৰ। তদুপৰি ওলাংথাগী ৰাংমাদুসু (১৯৮০), সানাবী (১৯৯৫), অশংবা নোংজাবী, ইশানৌ, ৰাজৰ্ষি ভাগ্যচন্দ্ৰ, Sangai : Dancing deer of Manipur, Orchids of Manipur শীৰ্ষক চলচিত্ৰ আৰু কবুই লমজাও, লগটাক ইতা নৃত্যনাটিকা ৰচনা কৰে। তদুপৰি ৪০ খন ৰেডিঅ' নাট, ৫০-ৰো অধিক গীতৰ ৰচয়তা। এইগৰাকী লেখিকাই পদ্মশ্ৰী সন্মানৰ উপৰি ১৯৭৯ চনত 'বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী' উপন্যাসৰ বাবে সাহিত্য অকাডেমি বাঁটা লাভ কৰে। তেওঁ মণিপুৰ বিধান সভাৰ বিধায়িকাও আছিল। চি. এইচ. মনিহাৰ সিঙে A History of Manipuri Literature নামৰ গ্ৰন্থখনত তেওঁৰ লেখনৰীতিক প্ৰশংসা কৰি কৈছে, “she has a winning style of story-telling.”

২.০২ বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী' উপন্যাসৰ পটভূমি :

এম. কে. বিনোদিনী দেৱীৰ 'বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী' মণিপুৰৰ ইতিহাসৰ পটভূমিত ৰচিত আৰু ১৯৭৭ চনত প্ৰকাশিত উপন্যাস। ২৪ টা খণ্ডৰ মাজেৰে এই উপন্যাসখনৰ কাহিনীভাগে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে। উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ আধাৰ হৈছে ১৮৯১ চনত ইংৰাজে মণিপুৰ দখল কৰাৰপৰা ১৯০৬ চনলৈ প্ৰায় ডেৰ দশক কালৰ ঘটনা প্ৰবাহ। উপন্যাসখনৰ মূল চৰিত্ৰ সানাতম্বী মণিপুৰৰ জনমানসত কিংবদন্তি বা ৰূপকথাৰ কাহিনীৰ দৰে। নায়িকা সানাতম্বী পদচ্যুত ৰজা সুৰচন্দ্ৰ আৰু তেওঁৰ তৃতীয় ভাৰ্যা যশোমতীৰ নুমলীয়া কন্যা। মণিপুৰৰ ৰাজকীয় নথি 'চেথাৰেল কুন্সাবা' (Royal Chronicle) সানাতম্বী আৰু বৰ চাহাব মেচিন সম্পৰ্কত কিছু তথ্য পোৱা যায়।^১ তথ্যমতে ৫/১০/১৮৯২ তাৰিখে মণিপুৰৰ প্ৰথম পলিটিকেল এজেণ্ট মেচিন চাহাবে (এইচ. মেকশ্বোৱেলক স্থানীয় মানুহৰ মুখত এনে নামেৰে পৰিচিত) সানাতম্বীক বিয়া পাতি ৰাজপ্ৰাসাদত ৰাখে। উপন্যাসখনৰ নায়ক মেচিন চাহাব আৰু সানাতম্বীৰ প্ৰণয় কাহিনীয়েই উপন্যাসখনৰ প্ৰধান উপজীব্য বিষয় তথাপি উপন্যাসখনৰ মাজত মণিপুৰৰ ৰাজকাৰেঙৰ ভিতৰুৱা বীতি-নীতি, ধৰ্ম-বিশ্বাস, অন্ধবিশ্বাস, সামাজিক বীতি-নীতি, কলা-সংস্কৃতি, খেল-ধেমালিৰ এক বিস্তৃত বিৱৰণ পোৱা যায়। উপন্যাসখনৰ নায়িকা সানাতম্বী ঔপন্যাসিকাৰ সম্বন্ধত পেহীয়েক। উপন্যাসখন উছৰ্গা কৰিছে পেহীয়েক সানাতম্বীলৈ লগতে উপন্যাসত চৰিত্ৰটি চিত্ৰিত কৰোঁতে অজানিতে যদি কিবা সামাজিক মৰ্যাদা লাঘৱ হৈছে তেন্তে তাৰ বাবে লেখিকাই ক্ষমা মাৰ্জনা বিচাৰিছে।

কাহিনীয়ে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে সানাতম্বী বেমাৰত পৰি শয্যাগত হৈ থকা অৱস্থাৰপৰা আৰু শেষ হৈছে তেওঁৰ মৃত্যুৰ বৰ্ণনাৰে। ৰাজকন্যা হিচাপে জীৱনৰ প্ৰথমছোৱা সময়ত আড়ম্বৰপূৰ্ণ জীৱন কটোৱা সানাতম্বীৰ বাকীছোৱা জীৱন নানা উত্থান-পতনেৰে বিষাদময় ৰূপত পৰিসমাপ্তি লাভ কৰিছিল। বিশেষকৈ ব্ৰিটিছসকলে মণিপুৰ অধিকাৰ কৰি সানাতম্বীৰ পিতৃ মহাৰাজ সুৰচন্দ্ৰক ক্ষমতাচ্যুত কৰাৰ পিছৰেপৰা এই উত্থান-পতনৰ আৰম্ভণি হৈছিল। ৰাজকন্যা হিচাপে সানাতম্বীয়ে ব্ৰিটিছে লোৱা কিছুমান সিদ্ধান্তক সহজে ল'ব পৰা নাছিল। এই সম্পৰ্কে তেওঁ সাহসেৰে প্ৰতিবাদ কৰিছিল; কিন্তু একে সময়তে তেওঁ আৰু মণিপুৰৰ মেকশ্বোৱেলৰ প্ৰণয়ৰ সম্পৰ্ক সৃষ্টি হৈছিল আৰু দুয়ো

বিবাহপাশত আবদ্ধ হৈছিল। ফিৰিঙ্গী চাহাবৰ সৈতে সম্পৰ্কলৈ অহাৰ বাবে তেওঁৰ জাত গৈছিল আৰু জনসাধাৰণৰ মাজতো এই সম্পৰ্কে চৰ্চা আৰম্ভ হৈছিল। সমাজৰ দৃষ্টিত তেওঁ হৈ পৰিছিল এলাগী।

৩.০০ বৰ চাহাব ওংবী সানাতন্বী উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি :

উপন্যাসখনত বৰ্ণিত ঘটনাৰাজিৰ মাজেৰেই সেই সময়ৰ মণিপুৰৰ সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ স্থিতি সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিব পাৰি। নাৰী কিমান পৰ্যায়লৈকে স্বাধীন, সেই সমাজ ব্যৱস্থাত আদৰ্শ নাৰীৰ সংজ্ঞা কেনেধৰণৰ ইত্যাদি দিশবোৰ উপন্যাসখনৰ মাজেৰে স্পষ্ট ৰূপত ফুটি উঠা পৰিলক্ষিত হৈছে।

দেখা গৈছে যে মণিপুৰৰ সেই সময়ৰ সমাজ ব্যৱস্থাত ৰাজ্যৰ মহাৰাণীগৰাকীৰ যথেষ্ট ক্ষমতা আছিল। শাসন ব্যৱস্থা পুৰুষপ্ৰধান হ'লেও মহাৰাণীৰ আদেশকো সকলোৱে সমীহ কৰি চলিছিল। তেওঁৰ আদেশ পালন কৰাতো দেশৰ সাধাৰণ প্ৰজাৰ লগতে ৰাজপৰিয়ালৰ আন সদস্যসকলৰো কৰ্তব্যস্বৰূপ আছিল। উদাহৰণস্বৰূপে,

“মেকশ্বোৱেলে প্ৰচলিত প্ৰথাৰ ক্ষেত্ৰত মহাৰাণীৰ মতামতেই প্ৰথমতে লয়। তেওঁ জানে যে, প্ৰেমময়ী সাধাৰণ নাৰী নহয়, মণিপুৰৰ সুযোগ্য মহাৰাণী।” (পৃ. ৬২) ৬

ৰাজমাও মহাৰাণী কুমুদিনীৰ আদেশ মৰ্মেই কম বয়সতে সানাতন্বীক নংমাইথম মাণিকচান্দলৈ বিয়া দিয়া হৈছিল— “মহাৰাণী কুমুদিনীয়ে আদৰৰ নাতি যুৱৰাজ সুৰচন্দ্ৰৰ ভাৰ্যা যশোমতীক মাতি নি ক'লে ...যশোমতী, ছোৱালীজনীক চকু দিবা। তাই গুৰু-গোসাঁইনমনা হৈছে। তুমি নিজে ধীৰ-স্থিৰ হ'লে নহ'ব। তাইকো নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব লাগিব। তোমাৰ পুত্ৰ সন্তানো নাই। জ্যোতিষীয়েও কৈছে তাই উদ্ভট স্বভাৱৰ হ'ব বুলি। উপযুক্ত পাত্ৰ পালে সোনকালে তাইক মই গতাই দিব বিচাৰোঁ, তুমি কি কোৱা ?...”

সান'খামাশ্বীয়ে যি ভাল দেখে কৰক। তাত এই দাসীৰনো কি আপত্তি থাকিব পাৰে। ...আপোনাৰ সন্মতিয়েই মোৰ সন্মতি।” (পৃ. ৪)

ৰাজমাও কুমুদিনীয়ে নাৰালক পুত্ৰ চন্দ্ৰকীৰ্তিৰ সিংহাসন সুৰক্ষিত কৰিবলৈ গ্ৰহণ কৰা পদক্ষেপসমূহৰপৰা সেই সময়ছোৱাৰ মণিপুৰৰ ৰাজতন্ত্ৰত নাৰীৰ বলিষ্ঠ ভূমিকাৰ উমান পোৱা যায়—

“এই বৃদ্ধা অৱস্থাতো তেওঁ বৰ্তমান ৰাজসিংহাসনত অধিষ্ঠিত পুত্ৰৰ আসন ভৱিষ্যতেও যাতে সুৰক্ষিত হৈ থাকে, আনকি নাতি-পুতিৰ দিনলৈকো অক্ষত ৰখাৰ চিন্তাত ব্ৰতী।” (পৃ. ৮)

“ৰাজদণ্ডৰ মূল চালিকা শক্তি মহাৰাণী কুমুদিনী।” (পৃ. ৮)

“স্বৰ্গীয় গম্ভীৰ সিংহৰ ৰাজত্বকালৰপৰা পুত্ৰ চন্দ্ৰকীৰ্তি দিনলৈকে মণিপুৰৰ ৰাজনীতি আৰু কূটনীতিৰ নেপথ্যৰ আঁৰৰ এইগৰাকী মহাৰাণী কুমুদিনী।” (পৃ. ৯)

আন কিছুমান বৰ্ণনাৰপৰাও মণিপুৰী নাৰীৰ সাহসিকতাৰ উমান পাব পাৰি—

“মহাৰাণী কুমুদিনীয়ে পুৰুষৰ বেশ পিন্ধি মূৰত পাগুৰি মাৰি শিশুসন্তান চন্দ্ৰকীৰ্তিক লগত লৈ তংজেইমৰিল পথত যোঁৰা চেকুৰোৱাৰ ছবি।” (পৃ. ২৯)

“মণিপুৰৰ ৰাজকুমাৰীসকলৰ প্ৰত্যেকৰে ঘোঁৰাত উঠাৰ অভ্যাস আছে।” (পৃ. ৩৩)

এফালে ৰাজমাওক সকলোৱে সমীহ কৰিছিল যদিও মণিপুৰৰ ৰাজতন্ত্ৰত পুৰুষকহে যে প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে, সেই কথাও উপন্যাসখনৰ কাহিনীত পৰিস্ফুট হয়—

“মই ৰাজপৰিয়ালৰ ৰাজকোঁৱৰ আৰু তুমি ৰাজকন্যাহে।”...তাই জীয়াৰীহে। কাংলাৰ ৰাজসিংহাসনৰ অধিকাৰ নাই।” (পৃ. ৫)

“গভীৰ নিশা মাতৃ যশোমতীয়ে মনে মনে কৈছিল— সানাতন্বী তুমি জীয়াৰী ছোৱালী, সেই কথা মনত ৰাখিবা।” (পৃ. ৬)

নাৰীয়ে সকলো ক্ষেত্ৰত সন্মত বজাই কাম কৰিবলগীয়া হৈছিল। বিশেষকৈ ৰাজপৰিয়ালৰ জীয়াৰী-বোৱাৰীসকল এই ক্ষেত্ৰত বেছি সাৱধান হ'বলগীয়া হৈছিল—

“নিলাজী ক'ৰবাৰ। পিতৃ হ'ল বুলিয়েই গাভৰু ছোৱালী এজনীয়ে এইদৰে নিৰ্লজ্জভাৱে পুৰুষৰ আগত হাঁহেনে? বাকী মানুহবোৰে কি ভাবিব পাৰে। মূৰৰ চুলিকেইডাল উভালি পেলাম, জনা নাই। মনত ৰাখিবি নিজ পিতৃ হ'লেও তেওঁ দেশৰ ৰজা।” (পৃ. ৮)

“...মহাৰাণী কুমুদিনীয়ে কাৰেঙৰ সকলো কুঁৱৰী, ৰাজকন্যাক থিয় কৰাই কিছুমান নিৰ্দেশ দিছে— মোৰ পুত্ৰবধু হ'ত, নাতিনী হ'ত শুনা— আনে আনি দিয়া ফুল লোৱা নিষেধ। আনকি কাৰেঙৰ চৌহদত ফুলা ফুল পৰ্যন্ত। নিজে তোলা ফুলহে ল'ব পাৰিবা।” (পৃ. ১৪)

“ৰাজকাৰেং আৰু গ্ৰাম্য সমাজৰ মাজত কিছু প্ৰভেদ আছে। গাঁৱত কোনো যুৱকে কোনো সুন্দৰী যুৱতীৰ তাঁতশালৰ কাষত ধোৱা ছপি ছপি বহি থাকিলেও দোষণীয় বুলি নধৰে। এই ৰাজকাৰেঙত সেয়া নীতিবিৰুদ্ধ কথা। (পৃ. ১৭)

ৰাজপৰিয়ালৰ মহিলাৰ সৈতে সাধাৰণ প্ৰজা বা বহিৰাগত লোকৰ প্ৰণয় নিষিদ্ধ আছিল। এনে কাৰ্যত জড়িতসকলক

কঠোৰ শাস্তি প্ৰদান কৰা হৈছিল—

“সি ফান্দাংস্বানাক ভাল পায় আৰু ফান্দাংস্বানাইও তাক ভাল পায়। নিষিদ্ধ দেৱালখন পাৰ হৈ তাৰ ভিতৰলৈ সোমোৱা অনুচিত। এই অপকৰ্মৰ বাবে সি অপৰাধী।” (পৃ. ১৩)

“ফান্দাংস্বানৰ সৈতে মনৰ ভাব আদান-প্ৰদান কৰাৰ দোষত মেৰি শ্বেলুংবাক ৰাজকীয় গীত শিক্ষকৰ বাব আঁতৰাই বজাই বজাৰ, তিনিআলি, চাৰিআলিত বান্ধি ৰাজহুৱা শাস্তি প্ৰদান।” (পৃ. ১৩)

পৰম্পৰাগত সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিপৰীতে সানাতম্বী আছিল যুক্তি, সততা, সাহস আৰু সম-অধিকাৰৰ প্ৰতীক। তাই নাৰী আৰু পুৰুষৰ মাজত থকা বিভেদৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰিছিল। সৰুকালৰপৰাই তাইৰ অন্তৰত থকা এই প্ৰতিবাদী সত্তাৰ উমান পোৱা যায়।

“তাক নামাৰিম কিয়? ল’ৰা হ’ল বুলিয়েই সি যি মন যায় তাকে কৰিব? মাৰিম, মই মাৰিমেই।” (পৃ. ৬)

ক্লাক যাত্ৰাৰ শোভাযাত্ৰাত তিৰোতাৰ স্থান নাই; কিন্তু ছোৱালী হৈও সানাতম্বীয়ে হাতীত উঠিবলৈ জেদ কৰাৰপৰা সানাতম্বীৰ বিপ্লৱী চেতনাৰ উমান পোৱা যায়—

“মইও ইম্বোঁস্বানৰ লগত হাওদাত উঠিম। ...সি পুৰুষ হ’ল কি হ’ল? মই যে তাক পিটি পিটি ঘুঙলা কৰি দিছোঁ। সি যদি হাওদাত উঠিব পাৰে মই কিয় নোমাৰিম।” (পৃ. ২৩)

সানাতম্বী চৰিত্ৰৰ মাজেৰে মণিপুৰী ৰাজকন্যাৰ বিপ্লৱী চেতনা আৰু স্বদেশ প্ৰেমৰ নিদৰ্শন প্ৰতিফলিত হয়। পিতৃ সুৰচন্দ্ৰক সিংহাসনচ্যুত কৰাৰপৰাই সানাতম্বীয়ে অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰা পৰিলক্ষিত হয়। ইয়াৰ মাজেৰেও সেই সময়ৰ মণিপুৰী নাৰীৰ স্বাভিমানৰ উমান পোৱা যায়—

“পাবুংস্বানখাই কিয় মণিপুৰ ত্যাগ কৰিব লাগে? কাংলাৰ দৰবাৰ আনৰ হাতত এৰি দিবনে? সেয়া আপোনাৰ অধিকাৰ নহয়নে? ...পাবুংস্বানখাৰ যোৱাৰ সিদ্ধান্তটো যদি স্থিৰ হৈছে

তেন্তে ময়ো বৰলাট চাহাবৰ লগত কথা পাতিবলৈ যাব খোজো।” (পৃ. ২৮-২৯)

“কাংলাৰ প্ৰৱেশদ্বাৰৰ পশু দুটা কিয় গুলীওৱা হ’ল? সেইটো তাৰ পৰা হুকুম লোৱা হৈছিলনেকি? পশু দুটা ভাঙি তোমালোকৰ কি লাভ হ’ল?” (পৃ. ৬৬)

“মেচিন, তোমাৰ হুকুম এতিয়াই বাতিল কৰা। সিহঁতক মুক্ত কৰি দিয়া। সিহঁত নিৰপৰাধী।” (পৃ. ১২২)

পুৰুষপ্ৰধান সমাজখনত নাৰী সদায় পুৰুষৰ অধীন হৈ অহা পৰিলক্ষিত হৈছে। বিশেষকৈ ক্ষমতা, অৰ্থ ইত্যাদি থকালৈকেহে নাৰীয়ে নিজৰ অধিকাৰ পাবলৈ সক্ষম হোৱা দেখা গৈছে। ক্ষমতাত্যুত হ’লেই নাৰীক পুৰুষে নিজৰ হাতৰ মুঠিত ৰাখিবলৈ যত্ন কৰা দেখা গৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে, মণিপুৰৰ শাসন ব্যৱস্থা ব্ৰিটিছৰ অধীন হোৱাৰ পাছত ৰাজকন্যাসকলৰ পূৰ্বৰ ক্ষমতা হ্রাস পাইছিল—

“ৰাজ আমোলত ৰাজকন্যাসকলৰ যি দাস্তিকতা এতিয়া আৰু নচলিব। আমিও ইমান পৰি মৰা বিধৰ নহয়। তোমাৰ পেহীয়েৰা খাদইস্বানাক বিয়া কৰোৱা মানুহজনো আমাৰ বংশৰে। ৰাজকন্যা বুলি দস্তালি মৰাৰ কাৰণে পিঠি চিৰাচিৰ কৰি দিছিল। ...তোমাৰ দেউতাবা এতিয়া ৰজা হৈ থকা নাই। এসময়ত আছিল। এচিয়া পদচ্যুত। যিহকে মন যায় তাকে কৰি ফুৰিলে পৰিণাম বেয়া হ’ব।” (পৃ. ৮৭)

“চিন্তিত হয়— কেনেবাকৈ পাচা-লইশ্বঙ অৰ্থাৎ গাভৰুমেলাত গোচৰটো উঠে বুলি। মহাৰাণীক লৈ অকল মহিলাৰদ্বাৰা গঠিত এই লইশ্বঙত মহিলাৰ সমস্যা আৰু নাযাতা সম্পৰ্কীয় যিকোনো গোচৰ সুধি তাৰ বিচাৰ কৰে।” (পৃ. ৩৮)

মণিপুৰী মহিলাৰ সৈতে বহিৰাগত লোকৰ প্ৰণয় নিষিদ্ধ আছিল। এনে ঘটনা মণিপুৰী সমাজৰ প্ৰচলিত প্ৰথাৰ পৰিপন্থী। মেচিন চাহাবলৈ পলাই যোৱা বাবে সানাতম্বীৰ জাত গৈছিল।

“জাত-যোৱা, বৰচাহাবলৈ যোৱা সানাতম্বী।” (পৃ. ১১৫)

“তাই (সানাতম্বী) ফিৰিঙ্গীৰ ওচৰত জাত-যোৱা ৰাজকন্যাহে - অস্পৃশ্য।” (পৃ. ১০৯)

মণিপুৰী সমাজত এনে জাত যোৱাসকলৰ ঘৰত প্ৰৱেশ কৰা নিষেধ আছিল—

“যুৱতী খমদনস্বানাই মেকশ্বোনেলৰ চোলা আৰু টাইডালত ধৰি টানি আঁজুৰি হাৰাশাস্তি কৰে। অস্পৃশ্য ভিনিহিয়েকক চুই মেলি ঘৰলৈ গৈ কয়গৈ— ঘৰৰ ভিতৰলৈকে

সোমোৱা নাই, চোৱা-মেলাতো বাদেই। কথাখিনি কৈয়েই সকলোকে চুই দিয়ে।” (পৃ. ১০৩)

জাত যোৱা নাৰীসকল যিমনেই উচ্চ বংশৰ নহওক কিয়, সমাজৰ দৃষ্টিত তেওঁলোক অপৰাধী। সমাজত তেওঁলোকক কোনো স্থান দিয়া নহৈছিল—

“ব’হাগ মাহ। ৰাস্তাৰ দুয়োকাষে বৈ থকা জনতাৰ মাজেদি শ্বাগলন পথেৰে চাঙিত উঠাই সানাতশীৰ মৃতদেহ লৈ গৈ আছে। ...নিকট আত্মীয় বা বংশ পৰিয়ালৰ কোনো এজনেও কান্ধত ঘট লৈ চিতাৰ চাৰিওকাষে পৰিক্ৰমা নকৰিলে। কোনোবা অজাতিৰলোকে চিতাঘ্নি জ্বলাই কৰ্তব্য সম্পাদন কৰিলে।” (পৃ. ১২৭)

ব্ৰিটিছৰ সংস্পৰ্শলৈ অহা নাৰীসকলৰ মাজত পশ্চিমৰ কিঞ্চিৎ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়—

“কেতিয়াবা মূৰত কেপ পিন্ধি পুৰুষক সাজেৰে প্ৰাতঃভ্ৰমণলৈ ওলায় সানাতশী...।” (পৃ. ১০৫)

চৰিত্ৰৰ নামৰ মাজত মণিপুৰী নাৰীৰ পৰিচয় আৰু নাৰী চৰিত্ৰ সম্বন্ধবাচক ৰূপ : উপন্যাসখনৰ নাৰী চৰিত্ৰসমূহ :

স্নাতোশী/সানাতোশী, মাইনু, আমুস্বানা, ফনদেংস্বানা, মাখাওস্বানা, স্নানাখাদই, কৰোঙ্গস্বানা, সানামাইপাকাপী, থাবলস্বানা, ৰাজমাও মহাৰাণী কুমুদিনী, যশোমতী, প্ৰেমময়ী, লোকেশ্বৰী, চন্দ্ৰমুখী, তামফাস্বানা, শ্বাৰিলেইমা, লৈচাওবী, পোৎশ্বাবী, মৈৰঙ মাইবী, শ্বানাইমা, লাইৰেণখশী ইত্যাদি।

নাৰী চৰিত্ৰ সম্বন্ধবাচক ৰূপ :

ইচেমশী : ৰাজপৰিয়ালৰ মানুহে বায়েকক কৰা সম্বোধন;

সানাইবেশ্বা : ৰাজকন্যাক জ্যেষ্ঠজনে কৰা সম্বোধন;

ইবেশ্বা : বয়সতকৈ সৰু মহিলাক কৰা সম্বোধন;

সান’খা মাস্বী : ৰাজমাও আইতা;

ইনেমশী তশী : সৰুপেহী;

শ্বিজা লাইৰেশ্বী : অপেশ্বৰী (ব্যঙ্গাৰ্থত ব্যৱহৃত);

ইমাস্বী : মাকক কৰা সম্বোধন;

থৌৰাণী : জ্যেষ্ঠা ব্ৰাহ্মণ মহিলাক কৰা সম্বোধন;

মজাইবেশ্বা : ৰাজকন্যাক কৰা সম্বোধন;

নুপী পালা : মহিলা নামতী দল;

ইনাম্মা : বৌ;

মাইবী : মহিলা পুৰোহিত;

ইমা : মা, আই, মহিলা ইত্যাদি।

মণিপুৰী নাৰীৰ সাজ-পোছাক আৰু আ-অলংকাৰ :

সেই সময়ৰ মণিপুৰৰ নাৰীসকলে পৰিধান কৰা সাজ-পোছাক আৰু আ-অলংকাৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰা হ’ল—

হিজ্জময়েক : মণিপুৰী ফানেক (মেখেলা)ৰ ফুলবিশেষ।

“হিজ্জময়েকৰ ফুল বহু ফানেক পিন্ধিছিল।” (পৃ. ২)

চেংহী : চাউল ধোৱা পানীৰ লগত বিভিন্ন বনৌষধি পাত সিজাই তৈয়াৰ কৰা পৰম্পৰাগত মূৰ ধোৱা উপকৰণ বিশেষ।

“আগদিনা মাইনুৱে সিজোৱা চেংহীৰে ধোৱা চুলিকোছাৰ পৰা মিশ্ৰিত স্নিগ্ধ গোন্ধে মেচিন চাহাবৰ মনত আউল লগালে। ...চেংহীৰে মূৰ ধুলে চাহাবৰ চুলি নপকে।” (পৃ. ২)

ফিগে ফানেক : পাটৰ মেখেলা

“তেজগোৰা গাৰ ৰঙলৈ চাই ক’লা পাৰিৰ মুগাৰ ফিগে ফানেক পিন্ধায়।” (পৃ. ২৬)

“ভেটফুল ৰঙীয়া ফানেকৰ মাজত সোণৰ কাম কৰা।” (পৃ. ২৬)

শ্বাই : পৰম্পৰাগত মণিপুৰী ছোৱালীৰ কেশ সজ্জা।

“তেতিয়ালৈকে সানাতশীৰ চুলিৰ শ্বাই দুবাৰমান কটা হৈছিল।” (পৃ. ২৬)

লেইৰুঙফী : মণিপুৰী জিম কাপোৰ।

“চ’ৰাঘৰৰ মজিয়াত ঢাৰি পাৰি তাৰ ওপৰত লেইৰুঙফী এখন পাৰি তাত সোণৰ অলংকাৰ, কাপোৰ-কানি সজাই থৈছে।” (পৃ. ২৬)

পৎলই : ৰাসৰ গোপীয়ে পিন্ধা সাজ। বিয়াতো মণিপুৰী কইনাই পিন্ধে।

“সানাতশীয়ে ৰঙা পৎলই আৰু ৰঙা মখমলৰ চোলা পিন্ধিছে।” (পৃ. ১১৭)

“সানাতশীয়ে পাতল নীলা ৰঙৰ ফানেক এখন বুকুত মেঠনি মাৰি পিন্ধিছে। (পৃ. ১০৭)

পাৰা ফী : অংগ বস্ত্ৰ।

“কাকবাবাৰ্তা বাহুক পাবী ফীৰে পুৰস্কৃত কৰিব।” (পৃ. ২৩)

আ-অলংকাৰ আৰু সাজ-পোছাক :

“সোণৰ খাৰু, বজ্জু, কুণ্ডল, বিধে বিধ হাড় আৰু বিধে বিধে কাংফুলি - পুংদুমপাৰেং, মৰৈপাৰেং, বকুলপাৰেং আদি। আঙঠিও বিধে বিধে— খইমাছম, লাইৰেং মাখই আদি।” (পৃ. ২৬)

“আইতাকে দিয়া ডিঙিত চুটি হাৰ এডাল।”

“কাণত বাখৰ খটোৱা দেশীয় কাণফুলি।”

“ৰজনীগন্ধা ফুলৰ কুণ্ডল কাণত পিন্ধিছে।”

“খোপাত শংগ্ৰৈ ফুলৰ খোপা।”

“এখন কোনো সম্ভ্ৰান্ত মহিলাৰ গাত ফুল বহু চাদৰ আৰু লেছ থকা হাত দীঘল চোলা পৰিহিতা সুন্দৰী যুৱতী।” (পৃ. ১)

“গাঢ় নীলা বেচমী চোলা।” (পৃ. ২৬)

“সৰিয়হফুলীয়া চাদৰৰ মাজে মাজে মিহি তেজ-গোৰা ৰঙা ফুল।” (পৃ. ২৬)

৪.০০ উপসংহাৰ :

৪.০১ সামগ্ৰিক সিদ্ধান্ত :

মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱী আধুনিক মণিপুৰী সাহিত্য জগতৰ এক বিশেষ নাম। তেওঁৰ ৰচনাই কাব্যগন্ধী গদ্যচয়ন, বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ আংগিকৰ চমৎকাৰিত্বৰ সোৱাদ দিছে। তেওঁ বৰ্তমান কালৰ অন্যতম নিপুণ আৰু সাৰ্থক খনিকৰ। তেওঁ সমাজ জীৱনক নিচেই ওচৰৰপৰা পৰ্যবেক্ষণ কৰি বিভিন্ন স্থানীয় উপাদানৰ সংযোগেৰে সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছে। এই আলোচনা-পত্ৰখনত ‘বৰ চাহাব ওংবী সানাতম্বী’ উপন্যাসত প্ৰতিফলিত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি সম্পৰ্কে অনুসন্ধান কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ’ল। তেখেতৰ উপন্যাসখনত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক প্ৰতিচ্ছবি কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে এই সম্পৰ্কীয় আলোচনাৰপৰা নিম্নলিখিত দিশসমূহ উদ্ঘাটন হ’ল—

১। মণিপুৰৰ সেই সময়ৰ সমাজব্যৱস্থাত ৰাজ্যৰ মহাৰাণীগৰাকীৰ যথেষ্ট ক্ষমতা আছিল। শাসন ব্যৱস্থা পুৰুষপ্ৰধান হ’লেও মহাৰাণীৰ আদেশকো সকলোৱে সমীহ কৰি চলিছিল। তেওঁৰ আদেশ পালন কৰাতো দেশৰ সাধাৰণ প্ৰজাৰ লগতে ৰাজপৰিয়ালৰ আন সদস্যসকলৰো কৰ্তব্যস্বৰূপ আছিল।

২। ৰাজমাও, মহাৰাণী, ৰাণী, ৰাজকন্যাসকলৰ দেশ ৰক্ষাৰ স্বার্থত গ্ৰহণ কৰা পদক্ষেপসমূহৰপৰা সেই সময়ছোৱাৰ মণিপুৰৰ ৰাজতন্ত্ৰত নাৰীৰ বলিষ্ঠ ভূমিকাৰ উমান পোৱা যায়।

৩। নাৰীয়ে সকলো ক্ষেত্ৰত সম্ভ্ৰম বজাই কাম কৰিবলগীয়া হৈছিল। বিশেষকৈ ৰাজপৰিয়ালৰ জীয়েকী-বোৱাৰীসকল এই ক্ষেত্ৰত বেছি সাৱধান হ’বলগীয়া হৈছিল।

৪। পৰম্পৰাগত সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিপৰীতে সানাতম্বী আছিল যুক্তি, সততা, সাহস আৰু সম-অধিকাৰৰ প্ৰতীক। তাই নাৰী আৰু পুৰুষৰ মাজত থকা বিভেদৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰিছিল। উপন্যাসখনত সৰুকালৰপৰাই তাইৰ অন্তৰত থকা এই প্ৰতিবাদী সত্তাৰ উমান পোৱা যায়।

৫। পুৰুষ প্ৰধান সমাজখনত নাৰী সদায় পুৰুষৰ অধীন হৈ অহা পৰিলক্ষিত হৈছে। বিশেষকৈ ক্ষমতা, অৰ্থ ইত্যাদি থকালৈকেহে নাৰীয়ে নিজৰ অধিকাৰ পাবলৈ সক্ষম হোৱা দেখা গৈছে। ক্ষমতাচ্যুত হ’লেই নাৰীক পুৰুষে নিজৰ হাতৰ মুঠিত ৰাখিবলৈ যত্ন কৰা দেখা গৈছে।

৬। মণিপুৰী মহিলাৰ সৈতে বহিৰাগত লোকৰ প্ৰণয় নিষিদ্ধ আছিল। এনে ঘটনা মণিপুৰী সমাজৰ প্ৰচলিত প্ৰথাৰ পৰিপন্থী। এনে কাৰ্যৰ লগত জড়িতসকলৰ জাত গৈছিল। এনে কাৰণতে ৰাজকন্যা তথা পলিটিকেল এজেন্টৰ পত্নী হোৱা সত্ত্বেও কোনো মণিপুৰী ৰাইজ তথা বংশৰ লোকসকল সানাতম্বীৰ মৃতদেহ সংকাৰৰ লগত জড়িত নহ’ল।

৭। উপন্যাসখনৰপৰা সেই সময়ৰ মণিপুৰৰ নাৰীসকলে পৰিধান কৰা সাজ-পোছাক, আ-অলংকাৰ, খেল ধেমালি, সামাজিক আচাৰ-অনুষ্ঠান আদিৰ আভাস পোৱা যায়।

৪.০২ ভৱিষ্যত অধ্যয়নৰ সন্ত্ৰাৰনীয়তা

যিহেতু সাহিত্যিক সমাজৰ দাপোণ আখ্যা দিয়া হয় সেয়েহে সাহিত্যত সমাজখনৰ লগত জড়িত বিভিন্ন দিশসমূহৰ প্ৰতিফলন ঘটে। মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱীৰ 'বৰ চাহব ওংবী সানাতম্বী' উপন্যাসত প্ৰতিফলিত মণিপুৰী নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি- শীৰ্ষক

এই অধ্যয়নৰ যোগেদি উনবিংশ শতিকাৰ শেষ আৰু বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ সময়ছোৱাৰ মণিপুৰৰ সমাজখনত নাৰীৰ স্থিতি কেনেধৰণৰ, তেওঁলোকে প্ৰাপ্য অধিকাৰসমূহ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে নে নাই ইত্যাদি দিশ সমূহৰ এটি আভাস পোৱা গ'ল। সেয়েহে এই আলোচনা ভৱিষ্যতে মণিপুৰী সমাজত নাৰীৰ স্থান সম্পৰ্কীয় অধ্যয়নৰ বাবে ফলপ্ৰসূ হ'ব।

প্ৰসংগ-টীকা :

১. মহেশ্বৰ নেওগ (সম্পা.), চন্দ্ৰকান্ত অভিধান, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৮৮, পৃ. ১৩২

২. বৰুৱা প্ৰহ্লাদ, উপন্যাস, ১৯৮৩ খ্ৰী, পৃ. ১৩

৩. Ch. Manihar Singha, A History of Manipuri Literature, p. 272

৪. এল. ইবুঙোহল সিংহ আৰু এন. খেলচন্দ্ৰ সিংহ (সম্পা.), চৈথাৰোল কুস্বাৰা, ১৯৮৯ পৃ. ৫১০, ৫১৯, ৫২৩, ৫২৪, ৫২৬, ৫৩১, ৫৩৩, ৫৪৬

৫. মহাৰাজকুমাৰী বিনোদিনী দেৱী (মূল), ইন্দ্ৰমণি ৰাজকুমাৰ (অনু.), সানাতম্বী, সাহিত্য অকাদেমি, ২০১২, এই গ্ৰন্থৰ পৰা ব্যৱহাৰ কৰা পৰৱৰ্তী উদ্ধৃতিসমূহ বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ : উপন্যাস, বনলতা, ১৯৮৩ খ্ৰী. সিংহ, এল. ইবুঙোহল : চৈথাৰোল কুস্বাৰা, মণিপুৰী সাহিত্য পৰিষদ, ইম্ফাল, ১৯৮৯ এন. খেলচন্দ্ৰ সিংহ (সম্পা.)

Singha, Ch. Manihar : A History of Manipuri Literature, Sahitya Akademi, 2003